پانزدهمین جلسه هم‌اندیشی خانه گفت‌وگوی دانشگاه آزاد به لایحه عفاف و حجاب اختصاص داشت

تقویت حجاب و عفاف فقط نوشتن قانون نیست

راضیه فلاح
خبرنگار گروه دانشگاه

پانزدهمین جلسه هم‌اندیشی دانشگاه خانه گفت‌وگو به همت اداره کل ارتباطات اجتماعی و فراسازمانی دانشگاه آزاد اسلامی با موضوع عفاف و حجاب دوشنبه گذشته ۱۹ تیرماه برگزار شد. در این جلسه اساتید مختلفی از جمله حسن بنیانیان، عصمت سوادی، عباسعلی رستمی، سیدفرزاد هاشمی، علوی، مرجان جعفری‌روشن، معصومه رشاد، جعفر موحدی، رضا اکبری‌نوری، افسانه فهیمی، فرامرز میرزاده، سیداسدالله طبیب‌زاده، شهلا سهرابی، داوود اندرز نظرات خود را مطرح کردند. همچنین در این جلسه لاله متین معاون برنامه‌ریزی و هماهنگی معاون رئیس‌جمهور در امور زنان و خانواده و انسیه خزعلی مشاور امور خانواده و بانوان ریاست‌جمهوری به‌عنوان میهمان حضور داشتند. مشروح این جلسه در ادامه گزارش آمده است.

تقلیل‌گرایی به‌طور دقیق بررسی شود

حسن بنیانیان، مشاور فرهنگی ریاست دانشگاه آزاد: محور اصلی پوشش اسلامی ریشه‌های تربیتی و فرهنگی است؛ درحالی که ۴۰ سال برای حل این امر از مسیر آمرانه عمل شده است. حتی امروز هم دوباره همان روش آمریتی است منتها کمی لطیف‌تر با این قانون پیش گرفته شده است. نیاز است امروز مدیریت فرهنگی کشور آسیب‌شناسی کلان شده تا تقلیل‌گرایی در کشور به‌طور دقیق بررسی شود.

در مدت هزار و ۴۰۰ سال شعائر اسلامی نقش مهمی در انتقال دین داشته و حتی امروز یکی از سرمایه‌های مهم ما همین شعائر دین است و باید روی اثربخشی، توسعه کمیت و کیفیت آن کار شود. همچنین ساخت کارهای سطحی و کم‌عمق تلویزیونی باعث شده تا فضای جامعه اشباع از شعائر دینی شود که این امر خود یک آسیب جدی در این زمینه ایجاد کرده است. واقعیت این است که یک وجه دین اخلاقیات، وجه دیگر آن احکام و اعتقادات است که با ایجاد تعادل در آن برای مردم و نسل جوان شیرینی دین را به همراه دارد. بعد از پیروزی انقلاب روی وجه احکام دین بسیار تاکید و روی اخلاقیات کار زیادی انجام نشد و درنهایت روی استقرار مبانی دینی روی نسل جوان کار جدی نشده است. در نتیجه برجسته‌سازی احکام امروز جوان و نوجوان جامعه نسبت به این اقدام ناقص عکس‌العمل نشان می‌دهد.

این تحلیلگرایی موجب شد تا فرهنگ تخصصی که نقش مهمی در تحولات فرهنگی کشور دارد مورد غفلت جدی قرار بگیرد. در همین مساله پوشش شکل معماری، اقتصاد، جابه‌جایی جمعیت کارکردهای قوه قضائیه و نظام بهداشت در شکل پوشش و تحولات مربوط به خانواده و شکل‌گیری آن ارتباط دارد. همه این موارد ذکر شده؛ رهاست و کارکردهای منفی آنها سر جای خود است. امروز تصمیم گرفته شده تا با کمک دوربین افراد رصد شوند. از سوی دیگر نمی‌توان این قصه را با توجه به سرمایه‌گذاری‌هایی که دشمن برای این امر دارد تا به دیگر سنگرهای خانواده نفوذ کند رها کرد. اگر دولت در این مرحله بی‌تفاوتی از خود نشان دهد قصه همین جا تمام نمی‌شود و توسعه پیدا می‌کند. باید یک تجزیه و تحلیل اساسی روی برخی از کارهای فرهنگی انجام شود. برای مثال مساله تربیت در ۱۱۷ هزار مدرسه رها شده؛ اما به ارشاد و سازمان تبلیغات تکیه شده است که ۵ درصد در تعاملات اجتماعی و فرهنگی نقش ندارند.

باید به سراغ مدرسه رفت که هر روز ۱۵ میلیون دانش‌آموز به آنجا رفت‌وآمد دارند. امروز اقدامات فرهنگی مدارس محدود به برخی از کارهای معلم‌های تربیتی با تعداد کمی از دانش‌آموزان مذهبی است. در مدرسه دولتی اگر مدیر و معلم‌ها از دانش‌آموزان محافظت اخلاقی نداشته باشند قهرمان مدارس دانش‌آموزان خلافکار خواهند شد. از سوی دیگر در مدارس تیزهوشان به علت آنکه دانش‌آموزان را برای کنکور آماده می‌کنند؛ با کمترین مسائل اجتماعی روبه‌رو می‌شوند و درنتیجه دانش‌آموزان در این مدارس از تربیت اخلاقی دور هستند.

نمی‌شود از یک دین جامع تنها مساله حجاب آن را بیرون کشید و به‌طور مرتب درمورد آن سخن گفت. با این اقدام، جامعه واکنش منفی بروز می‌دهد. باید مدل تربیتی فرهنگی اصلاحات اساسی شود. البته باید توجه کرد که با تدوین یک قانون مناسب نیاز است تا مدت‌ها در تلویزیون موافقان و مخالفان جلسات مختلف برگزار کرده و به‌نوعی مردم را برای پذیرش نفس خود قانون آماده کنند. با این اقدامات و به‌آهستگی می‌توان همه این عقب‌نشینی‌هایی که در این مدت از قانون ایجاد شده را دوباره به دست آورد.

جای سیاست‌های تشویقی در لایحه حجاب خالی است

عصمت سوادی، عضو هیات‌علمی دانشگاه آزاد واحد تهران غرب: لایحه حجاب یک‌سری نقاط قوت و ضعف دارد که باید بررسی شود و راهکارهایی برای این مشکلات وجود دارد. چند نقطه قوت این لایحه مانند تفکیک افراد عادی و مشهور، توجه جدی به مدیران و مسئولان است. آسیبی که یک فرد مشهور با نقض قانون می‌تواند به پیکره یک نظام وارد کند به مراتب بیشتر و عمیق‌تر از افراد عادی است. همچنین مدیر یک قسمت به‌طور حتم می‌تواند بیشتر در این حوزه روی کارمندان خود نظارت کند. همه هدف بیگانه به این نوع اقدامات زیر سوال بردن نظام اسلامی است که برای آن هزینه بسیار می‌کند. از دیگر نقاط مثبت این لایحه پرداخت به همه افراد در رابطه با انجام جرم است و تنها روی افراد مجرم تمرکز نکرده است. درنهایت در ماده ۸ به شهروند بودن افراد کم‌حجاب و بی‌حجاب تاکید شده است. این امر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و جزء نقاط مثبت لایحه فعلی است.

از طرف دیگر این لایحه نقاط ضعف‌هایی دارد که باید به آنها پرداخته شود. اولین نقطه ضعفی که در این زمینه وجود دارد آن است که چرا تنها برای زنان این لایحه نوشته شده است؟ درحالی که رعایت حجاب و عفاف در قرآن هم اول مردان را مخاطب قرار داده است. به عبارت دیگر اگر مردان جامعه را نتوان ساخت حتی با آنکه زنان محور تربیتی هستند باز هم نمی‌توان جامعه اخلاقی مد نظر را ایجاد کرد. بهره‌گیری از ظرفیت مردمی در این لایحه دیده نشده است. همچنین برخی اصطلاحات مانند کشف حجاب ابهام دارد و حدود آن مشخص نیست. در این لایحه برای افراد قانون‌شکن پرداخت جریمه در نظر گرفته شده است. به عقیده من می‌توان درآمد حاصل از این راه را برای تشویق تولیدکنندگان البسه اسلامی در نظر گرفت. همچنین نیاز است برخی سیاست‌های حمایتی و تشویقی در این لایحه در نظر گرفته شود. از سوی دیگر می‌توان از ظرفیت‌های مردمی به نحوه احسن با آموزش‌های مناسب بهره برد.

باید به جنبه‌های الزامی در کنار جنبه‌های التزامی توجه شود

عباسعلی رستمی، عضو هیات علمی دانشگاه آزاد واحد تهران شمال: روح این لایحه جریمه، تذکر، محدودیت در ارتباطات و محدود کردن اصناف و جلوگیری از فروش لباس‌های مبتذل و درنهایت برخورد و زندان است؛ درحالی که در زمینه موضوعی مانند حجاب و عفاف باید به جنبه‌های الزامی در کنار جنبه‌های التزامی توجه شود. باید توجه کرد که انسان مدنی‌الطبع و اجتماعی است و انسان‌ها در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند. از سوی دیگر بشر فزون‌طلب است و به دنبال افزایش داشته‌های خود بوده و همه‌چیز را برای خود می‌خواهد. در نتیجه این خصلت‌های آدمی قانون در جامعه لازم است و لازمه قانون هم الزام است. عقل و استدلال می‌گوید لازمه حکومت اجرای قانون است. معنا ندارد حاکمیت باشد اما الزام اجرای قانون در آن وجود نداشته باشد.

الزام نیز ناظر به ساحت نظر نیست، بلکه ناظر به ساحت عمل است، برای مثال درخصوص قوانین راهنمایی و رانندگی فرد هر اعتقاد و نگاهی که متخلف داشته باشد، اهمیت ندارد و اینجا متخلف از قانون عبور کرده است. سوال این است که آیا برخورد کردن با متخلف راهنمایی و رانندگی تهدید و محدودیت است یا تکلیف؟ درنتیجه لازمه حکومت با توجه به فزون‌طلبی و ایجاد تعادل در آن قانون بوده و برای اجرای قانون نیز باید الزام داشت. بنابراین تعاریف الزام عقلی، شرعی و قابل‌پذیرش همگان است. باید تاکید کرد که این یک اصل پذیرفته‌شده در بین مردم و افرادی است که در یک کشور زندگی می‌کنند و باید از قانون آن کشور نیز تبعیت کنند.

از سوی دیگر باید درکنار این امر التزام مطرح شود. برخی به عفاف و حجاب نگاه التزام دارند به معنای آن که افراد باید خود به رعایت عفاف و حجاب برسند. به عبارت دیگر افراد وظیفه‌ای به تذکر کلامی و امر به معروف ندارند و حاکمیت نباید در این موضوعات دخالت کنند. این نگاه در حالی بیان می‌شود که از نظر علمی و عقلی باطل است و برای رسیدن به این نتیجه باید تبیین انجام شود. از سوی دیگر در این لایحه الزامات بیان شده و توجهی به التزامات نشده است، برای مثال در این لایحه وزارت ارشاد موظف نشده تا برای اقناع مردم ده‌ها فیلم بسازد. در قانون اساسی نیز ذکرشده که دولت موظف است برای نیل به اهداف همه امکانات را به کار برد که یکی از آنها بالا بردن آگاهی عمومی مردم در همه زمینه است. باید همه موارد در قانون به مردم تبیین شود و اگر این اقدام به‌درستی انجام نشود؛ نتیجه‌ای دربرنخواهد داشت. امروز چند کتاب به زبان روز برای این موضوع تدوین شده است؟ حاکمیت باید این موارد را ساماندهی کند و از افراد خلاق و اهل نظر برای ساخت فیلم و کلیپ و نگارش کتاب استفاده شود. اگر تبیین نباشد به‌طور قاعده التزام و الزام مقدور نیست.

برای تدوین و اجرای قانون باید آن را از بطن جامعه استخراج کرد

سیدفرزاد هاشمی، عضو هیات علمی دانشگاه آزاد واحد شهر قدس: به نظر من این لایحه بیشتر جنبه تنبیهی دارد که از تذکر شروع و به‌مراتب به سمت تنبیه‌های شدیدتر مانند دادگاه، بسته شدن حساب و درنهایت به زندان می‌رسد، برای مثال اگر کسی نداند این لایحه برای عفاف و حجاب نوشته‌شده، انگار برای خلاف‌هایی دیگر مانند دزدی تدوین شده است. به نظر من این لایحه بسیار ناکافی و کم است و در بسیاری از موارد به بسته شدن رستوران‌ها و مغازه‌ها منجر خواهد شد از سوی دیگر آیا واقعا آمران به معروف انسان‌های درستی هستند و برای مثال رشوه نمی‌گیرند؟ اگر قرار است نیروی انتظامی برای این موضوع مامور شود باید برای این نیرو پلیس گمارده شود، این قصه پیش از این هم بود و همچنان ادامه خواهد داشت. به بیان دیگر دوباره به‌سمت همان مسیر قبلی حرکت نشود و همان اشتباه‌ها تکرار نشود.

اگر می‌خواهیم تنها ظاهر جامعه را درست کنیم؛ باید یادآور شد که پیش از این کره‌شمالی در این حوزه موفق عمل کرده است. اما اگر لازم است تا بطن موضوع و فرهنگ این حوزه درست شود باید گفت این لایحه به درد نمی‌خورد و این قانون اشکالات بسیاری دارد. برای تدوین یک قانون درست و اجرای دقیقش باید آن را از بطن جامعه استخراج کرد. آیا امروز نسل جوان دغدغه رعایت حجاب را دارد یا خیر؟ با توجه به اینکه کشور به‌صورت جمهوری اداره می‌شود؛ آیا برای نگارش این قانون نظرسنجی شده و این نظرسنجی‌ها در کجا انجام شده است. چند درصد از نسل جوان امروز که از آنها به‌عنوان نسل Z یاد می‌شود؛ چه میزان خود را ملزم به اجرای قانون حجاب می‌دانند؟ نیاز است از این موارد آمار دقیقی داشته باشیم تا بتوان قانون نوشت که امروزه این امر به‌علت نبود محقق نیست. امروز باید نسبت به این مسائل با دقت بیشتری عمل کرد.

فرهنگ ایرانی و تاریخ در یک جایی از بین رفته و وقتی کتاب درسی تاریخ دبستان و راهنمایی خوانده می‌شود؛ انگار تاریخ از سال هزار و ۳۰۰ نوشته شده؛ درحالی که تاریخ ایران پنج هزار سال قدمت دارد. از سوی دیگر زمانی که منشور حجاب و عفاف نگاه شود به حجاب زنان ایرانی در زمان ساسانیان اشاره دارد. برای نسل دهه هشتادی سوال است که این سلسله به‌صورت دقیق چه بوده و در کجا زندگی داشته است. یک فیلم برای این زمان ساخته نشده است. چه اشکالی در این خصوص وجود داشته که هنوز فیلمی در این زمینه ساخته نشده است. زمانی که خودمان این بخش رسانه‌ای را از دست داده‌ایم؛ جوانان را به‌سمت رسانه‌های دیگر فرستاده‌ایم که هرکدام تفسیر خود را از تاریخ دارند.

مخاطب حجاب و عفاف تنها بانوان نیستند

علوی، دانشجوی دکتری: قوانین موضوعی در جمهوری اسلامی براساس شریعت است و یکی از نقدهایی که به بسیاری از قوانین نوشته‌شده کشور وجود دارد، نگارش آنها توسط مردهاست، درحالی که مبتلاء به این قوانین بانوان هستند. با توجه به این امر باید پرسید که آیا در تدوین این لایحه نقش بانوان به نسبت آقایان پررنگ‌تر بوده است؟ از سوی دیگر در آبان‌ماه یک افکارسنجی انجام شد که براساس آن تنها ۳ درصد افراد جامعه مخالف قانون حجاب و ۵۷ درصد با حجاب عرفی مخالف بوده‌اند. درحالی که پس از وقایع سال گذشته این آمار به‌سرعت درحال تغییر است.

به حاشیه رفتن مساله اصلی یکی دیگر از مشکلاتی است باید به آن پرداخته شود. حجاب و مشکلات معیشتی و اقتصادی تنها یکی از مواردی است که در پشت آنها مشروعیت نظام و قابلیت رفع و رجوع حاکمیت اسلامی در مسائل مختلف قرار دارد. لازم است امروز سیاستگذاران عالی نظام به این امر توجه کنند، همچنین ۲۶ مرجع فرهنگی در زمینه حجاب در کشور وجود دارد. این مراجع در این چند سال چه کرده‌اند؟ برای نگارش این لایحه چه اقدامی شده است؟ چرا این لایحه تنها برای فراجا الزام ایجاد کرده و نقشی برای آن ۲۶ مرجع در نظر نگرفته است؟

تقابل فرهنگ اسلامی و غربی از دیگر مواردی است که باید به آن توجه شود. شالوده حجاب و عفاف در فرهنگ ایرانی وجود دارد که امروز فراموش شده است. وزارت کشور در چندماه گذشته برای این موضوع یک ابلاغ انجام داده که خروجی آن مشخص نیست. آموزش‌وپرورش چه نقشی در این لایحه دارد؟ امروز به جایی رسیده‌ایم که زنان بی‌حجاب نیز حجاب خود را برتر می‌دانند. اخلاق‌مداری در این لایحه جایگاهی ندارد؟

در این لایحه پراکندگی وجود دارد و شأن اجتماعی افراد در آن به‌درستی مطرح نشده است. به زنان آموزش داده نشده که حجاب برای آنها شأن و جایگاه می‌آورد و برعکس فقط به این امر تاکید شده که این موضوع یک قانون است. امروز نیاز است این نگاه تغییر کند. چرا در بحث حجاب و عفاف آقایان فراموش شده‌اند؛ درحالی که در سطح جامعه شاهد بی‌عفتی بسیاری از سمت آقایان هستیم، حتی در این لایحه به ظرفیت‌های بالای جامعه نگاه نشده است.

باید راه ارتباطی بین جوانان تقویت کرد

مرجان جعفری‌روشن، عضو هیات علمی دانشگاه آزاد واحد الکترونیک: یکی از مهم‌ترین مسائلی که امروز با آن مواجه هستیم، تنها ولنگاری و انتخاب آزادانه نوع پوشش نیست. بلکه امروز جامعه با بحث LGTP نیز مواجه است. درحال‌حاضر نوجوانان و جوانان در سایت‌هایی تعیین جنسیت می‌کنند و پس از آن به والدین برای تغییر جنسیت درخواست می‌دهند. قصه امروز شست‌وشوی مغزی از سوی دشمن است. البته ولنگاری و مختار بودن در نوع پوشش، امروز جهانی بوده و این هجمه فرهنگی برای همه کشورهاست تا قدرت‌ها بخواهند جامعه جهانی را به گونه دلخواه بسازند.

هر تبیینی که در راستای پوشش انجام می‌شود، باید مباحث اعتقادی در یک وجه و در وجه مقابل مباحث اخلاقی در آن وجود داشته باشد. مباحث اعتقادی امروز بسیار عمیق بوده و جامعه با آن مواجه است. روانشناسی مخاطب نیز بسیار مهم بوده و امروز جوانان در پاسخ به بسیاری از سوالات می‌پرسند مگر این امر عادلانه است؟ در همین راستا بسیار غیرت هم دارند. بنابراین یکی از راه‌های نفوذ همین مساله غیرت است. به بیان دیگر پیدا کردن راه‌های نفوذ یکی از مسائل مهم امروز بوده چون به‌زودی با مشکلی به نام LGTP مواجه خواهیم شد.

امروز اگر مطالب خوب ترویج شود، می‌تواند بسیار عادی باشد. اما اگر قرار باشد خیلی شتابزده عمل کرد، احساس زندان بزرگ به افراد القا خواهد شد. اگر نمی‌توان از ظرفیت‌های مردمی استفاده کرد به‌علت آن است که این افراد آموزش لازم را نداشته‌اند. امریت به معروف اصلا یک مساله دستوری نیست و باید به این امر توجه کرد. باید راه ارتباطی بین جوانان را تقویت کرد تا بتوانند گروه‌های مذهبی با گروه‌های غیرمذهبی و برعکس تعامل داشته باشند.

تبیین هویت اولین چالش امروز است

معصومه رشاد، عضو هیات‌علمی دانشگاه آزاد واحد رودهن: امروز صحبت‌هایی درخصوص تبیینی که الزام و التزام دارد، بیان شد. مقدمه توجیهی لایحه فرهنگی عفاف و حجاب لازم است بررسی شود و چرا تبیین مسائل اجتماعی را باید دوباره تبیین کرد؟ این نشان از این دارد که هنوز مدیریت اجتماعی در کشور ایجاد نشده است. با این اوصاف آسیب‌پذیری، حساسیت، بحران و مدیریت بحران باید در قالب‌های متعدد تبیین شود. اولین مشکل تبیین هویت است. اگر دانش‌آموز در جلساتی که قرار است هنجارهای اجتماعی را بشنود غیرهنجاری عمل می‌کند، باید به‌مدیریت مسائل هنجاری توجه کرد. قالب‌های تبیین هنجار اجتماعی در قالب هنجار روانشناسی امروز تبیین می‌شود. باید توجه کرد که مخاطبان ما چه کسانی هستند تا این لایحه درخصوص آنها اجرایی شود.

این لایحه باید قابل تبیین به مراکزی باشد که متخصصان با آن کار می‌کنند. یکی از معضلات امروز ما مخاطبان‌مان هستند. مخاطبان لایحه مورد نظر چه کسانی هستند؟ به‌عقیده من در مقدمه توجیهی می‌خواستند به جایگاه بالا و رفیع زن نظام اسلامی و نقش او در تحکیم خانواده بپردازند. بنابراین تعریف خانواده مخاطب اصلی آن است. میزان حساسیت و آسیب‌پذیری دامنه و وجودیت بحران را معنا می‌دهد. با ابلاغ این لایحه حاکمیت به فکر مدیریت بحران برآمده است. هنجارهای اجتماعی هنوز در جامعه جوانان ما تبیین نشده است. کدام‌یک از مولفه‌ها برای هنجارهای اجتماعی در جامعه تبیین می‌شود که ضابطان آن فراجا باشد؟

باید باور کرد امروز جامعه سلامت نیست و دچار بحران است و مولفه‌هایی که برای کاهش و شدت بحران برای آن مطرح می‌شود کدام بخش از مولفه‌ها خواهند بود. کسانی که این مباحث لایحه را تنظیم کرده‌اند، آیا رویکرد روانشناسی داشته‌اند؟ جرایم شاید بخواهد قسمتی از آسیب‌های ظاهری جامعه را درمان کند. آسیب‌های نهانی شده و ماهیتی چگونه درمان می‌شود. هر چه میزان حساسیت بالا رود، میزان آسیب‌پذیری و پیامدهای آن نیز در جامعه بالا خواهد بود. امروز ماموران فرماندهی انتظامی نقطه نظر قرار گرفته‌اند. درون همه اینها مواردی است که باید مولفه‌های آنها مشخص شود. چه عواملی باعث شده تا امروز شال روی سر زنان به گردن آنها پایین بیاید؟ اگر قانون الزام می‌شود و التزام برای اجرای آن داریم باید آن را نیز باور کنیم.

به پیشینه ارزشی قانونگذاری در حوزه کیفری پرداخته نمی‌شود

جعفر موحدی، عضو هیات‌علمی دانشگاه آزاد واحد شهریار و صباشهر: کشورهای پیشرفته در زمان قانونگذاری ابتدای امر، پیشینه ارزشی اجتماع را می‌سنجند و پس از آن قانونگذاری می‌کنند. بی‌توجهی به این امر مانند قانون نصب ماهواره خواهد شد که درنهایت به عدم‌تمکین از قانون رسید. این امر زمانی رخ می‌دهد که به پیشینه ارزشی قانونگذاری در حوزه کیفری پرداخته نمی‌شود.

تناسب جرم و مجازات دیگر موردی است که باید در قانونگذاری به آن توجه کرد. در قرآن برای بی‌حجابی مجازاتی تعیین نشده است. به بیان دیگر امروز در جامعه بیشتر از شارع مقدس برای اجرای احکام دینی غصه خورده شده و در نتیجه هیچ تناسبی بین جرم و مجازات وجود ندارد. در زمان قانونگذاری اسلامی از دو نوع تفسیر اسلامی یکی درجهت عرف و دیگری درجهت خلاف‌نظر عرفی پرداخته می‌شود که نوع دوم در اکثر مواقع با شکست همراه بوده است. امروز نیز درحال قانونگذاری هستیم که در آینده یا آن متروک است یا کسی از آن تبعیت نمی‌کند. بنابراین این نوع قانونگذاری حداقل مورد پسند من نیست.

سوالی که اینجا مطرح می‌شود، راهکار است؛ تا نهادهای اجتماعی نتوانند ارتباط و باور فرزند من را به

ادامه در صفحه ۵

ادامه از صفحه ۴

حجاب برسانند و این به یک اکثریت از منظر اعتقادی برسد، نمی‌توان یک قانونگذاری صحیح داشت. قانونگذاری باید نسبت به ۱۰ الی ۱۵ درصد مردم اجرا شود. نمی‌توان همه مردم را دزد و مجرم تصور کرد. در نتیجه نمی‌توان یک قانون کیفری را برای اکثریت جامعه اجرایی کرد. البته این تنها پرداخت به کلیات این لایحه است که اگر به جزئیات پرداخته شود، به‌مراتب اشکالات قانونی بسیار بیشتری را به‌همراه خواهد داشت.

لایحه حجاب عامل دین‌گریزی در جامعه خواهد شد

رضا اکبری‌نوری، عضو هیات‌علمی دانشگاه آزاد واحد تهران جنوب: نیت اصلی از برگزاری این نشست‌ها گفت‌وگو با دولتی‌ها بوده اما به‌طور معمول دولتی‌ها بسیار دیر آمده‌اند. باید دولتی‌ها یاد بگیرند یا پای در هر چیزی نکنند یا اگر قرار است کاری را انجام دهند آن کار به اندازه کافی مغز و استخوان داشته باشد. نباید عمر را با تکرار صرف کرد و تاریخ در جامعه ما اساسا حرفی بی‌معنی است. برای همین امر نیز مبتلا به تکرار شده و کارهایی را پشت هم تکرار می‌کنیم. چه سودی از این اقدامات غلط و تکرار همان غلط‌ها است.

برخی افرادی که امروز به‌طور ویژه دغدغه حجاب دارند، ضعف جدی در درک مساله دارند. این لایحه از بدیهی‌ترین و بنیانی‌ترین اصول مدیریت یعنی قصد، به دور است. زمانی که نیت مشخص نباشد و برای فرد مبهم باشد، اهدافی که برای رسیدن به آن قصد ترسیم می‌شود و به تبع آن ابزار مورد استفاده برای رسیدن به آن مقصود؛ هیچ کدام هدف را حاصل نمی‌کند. این درحالی است که بخش اعظم سیاست‌های فرهنگی کشور نیز در گذشته با همین وضعیت روبه‌رو شده است. عدم سنخیت بین قصد، اهداف و کارهایی که انجام می‌دهیم؛ در اینجا نیز خودنمایی می‌کند. چگونه می‌شود از ارزش گفت اما لایحه‌ای ضدارزش نوشت. ارزش تپانچه نیست که به‌سمت همدیگر نشانه برده شود. در کجای اسلام می‌توان با ضدارزش کاری ارزشی را اجرا کرد؟ می‌توان کلی ماده و بند و تبصره را در کنار یکدیگر آورد اما در اصل پوچ باشد. علت نیز مشخص نبودن مساله قصد، نیت و مقصود است. بنابراین باید برای این لایحه قدر مطلق مشخص کرد و برای رسیدن به قدر مطلق تعریف شده، ابزار و اعمال قوانین را روشن کرد.

مجرم‌انگاری گسترده و سراسری در کشور نکته دیگری است که با این لایحه ایجاد خواهد شد. همچنین تنش سراسری نیز به‌همراه خواهد داشت. به بیان دیگر همه طیف‌های مختلف جامعه به‌جان یکدیگر خواهند افتاد. درنتیجه این لایحه عامل اصلی دین‌گریزی در جامعه خواهد شد. در این لایحه دین مساوی با حجاب و حجاب نیز مساوی با عفاف درنظر گرفته شده و اگر عفاف رعایت نشود، فرد از همه‌چیز محروم می‌شود که این نشان از تقلیل‌گرایی دارد.

مسائل بنیادی‌تر و اعتقادی‌تر از حجاب با نسل جدید داریم

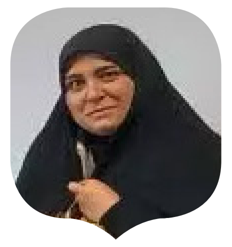

افسانه فهیمی، عضو هیات‌علمی دانشگاه آزاد واحد پردیس: زمانی که کار فرهنگی انجام می‌شود باید دانست که این کار اقدام بسیار ظریفی است. امروز در اینجا گرد هم آمده و درخصوص فضای فرهنگی کشوری با قدمت دیرینه به اسم ایران سخن می‌گوییم. شرایطی بر جامعه حاکم شده که هر کسی گمان آن را دارد که می‌تواند به صورت شلخته و دلبخواه به آن وارد شود. بسیاری از جوانان دهه ۷۰ و ۸۰ تصور می‌کنند ایران قبل از ورود اسلام سرزمینی بوده که زنان در آن آزاد و رها و هرکس آن‌گونه که دوست داشته زندگی می‌کرده و همه بدون حجاب و پوشش بودند. این درحالی است که واقعیت غیر از این بوده است. زمانی که تاریخ و عقبه فرهنگی جدی گرفته نمی‌شود و هر جای گذشته و تاریخ به سلیقه افراد حذف می‌شود؛ در انتها به غیر از علاقه شخصی چیزی به نسل جوان منتقل نخواهد شد.

بسیاری از کارهایی که تا امروز در کشور انجام شده، طیف وسیعی از مخاطبان را به سمت پنهان‌کاری سوق داده است. بسیاری از مسائل و مشکلات امروز خانواده را بخش‌های پنهانی به خود اختصاص داده است و برخلاف تصور مشکلات آشکار نیست. زمانی که مخاطب شناخته نشود این مشکلات را نیز به همراه دارد. همان‌گونه که استادها پیش از این بیان کردند، بسیاری از قوانین امروز کشور از عرف تبعیت می‌کنند و حتی شرع مقدس نیز با عرف هماهنگی دارد. به بیان دیگر این‌گونه نبوده که مخاطب رها شده باشد و تازه به فکر بیان برخی از مسائل افتاده باشیم.

با این توضیحات باید اینجا ذکر شود که اگر ذائقه‌شناسی درستی انجام نشود و ظرافت‌های فرهنگی در قانون جدید حجاب رعایت نشود، طیف وسیعی از مخاطبان اجتماعی حاکمیت از دست رفته و دوباره شاهد تنش‌هایی در سطح جامعه خواهیم بود. این نسل را حتی اگر حداقل تصور کرد، باز درمقابل جامعه قرار می‌گیرد. با این لایحه قبل از ایجاد گفت‌وگو بین افراد مختلف جامعه و مسئولان به بسیاری برچسب زده می‌شود و با این اقدام آنها جری شده و مقابله خواهند کرد. مشکل امروز جامعه با نسل جدید تنها حجاب نیست؛ بلکه مسائل بنیادی‌تر و اعتقادی‌تری با آنها وجود دارد. به بیان دیگر باید برای حفظ مخاطب جامعه بسیاری از مباحث دینی بازخوانی شوند. دشمن به دقت روی جوانان سرمایه‌گذاری کرده و آنها را به سمت خود جذب می‌کند و باید جلوی این کار را گرفت.

امروز در مدارس بسیار غیرحرفه‌ای با جوانان برخورد می‌شود و آنها مانند یک بمب ضامن کشیده هستند که راهی دانشگاه می‌شوند. کار فرهنگی روی دانش‌آموزان انجام نشده و هنوز برخوردهای اشتباه و سلبی با آنها می‌شود. همچنین امروز جامعه بین ۲ طیف فکری همه‌چیزخواه و هیچ‌چیزخواه قرارگرفته است. بین این ۲ طیف هم در این مدت هیچ گفت‌وگویی انجام نمی‌شود و هر طیف تنها با طیف خود در ارتباط است.

دولتی‌شدن معروف‌ها مشکل امروز جامعه است

فرامرز میرزازاده، عضو هیات‌علمی دانشگاه آزاد واحد تهران جنوب: به‌طور قاعده مبانی شکل‌دهنده قانون در هر جامعه‌ای، دین و فرهنگ و پس از آن نخبگان و عرف آن جامعه بوده که البته در اینجا دین ذیل فرهنگ تعریف می‌شود. دین و فرهنگ جامعه معروف‌ها هستند و عرف آن چیزی است که ما امروز با آن درگیر هستیم. در فردی‌ترین آیات قران نیز به جنبه اجتماعی بسیار توجه شده و باید امروز نیز برای تصویب این قانون به فرهنگ جمع توجه شود. بنابراین فرهنگ یا معروف‌ها در طول تاریخ جمع‌گرا، وحدت‌محور و با فضیلت‌های جمع‌محور است. حتی در دوره امروز در غرب فضیلت‌های جمع‌محور تبدیل به فضیلت‌های فردمحور شده است. اگر قرار است لایحه عفاف و حجاب درست تنظیم شود و ایراداتی که امروز مطرح شد در آن نباشد.

دولتی شدن دین و درنتیجه دولتی شدن معروف‌ها مشکل امروز جامعه است که از دوران صفویه شروع و در جمهوری اسلامی به اوج خود رسیده است. امروز امر به معروف یک اقدام دولتی است درحالی که به‌عد عرفی جامعه توسط مردم و در سایه جهانی شدن پیش می‌رود. به عبارت دیگر نتوانستیم بین عرف و معروف جامعه توازن ایجاد کنیم. فردانیت باید در چهارچوب جمع تعریف شود و عقل باید در چهارچوب شرع تعریف شود. اگر این امر رخ دهد؛ مجبور به رعایت التزامات معروف خواهیم شد. جمهوری اسلامی تنها به بعد روحانی توجه کرده بدون آنکه به بعد جسمانی و دنیوی انسان‌ها توجه کند.

این مشکلات امروز بوده و لازم است درخصوص لایحه عفاف و حجاب به این ۲ بعد به درستی توجه کرد. امروز بسیاری از مشکلات به علت جهانی شدن به همه کشورها سرایت کرده است. در غرب شاهد انواع نسبی‌گرایی‌ها مانند نسبی‌گرایی روش‌شناختی هستیم و روش‌گرایی فرد شناختی هر انسانی را به دنبال منافع خواسته‌ها و لذاید خود می‌داند. اگر نمی‌توان با جوانان ارتباط برقرار کرد به این دلیل است که آنها براساس روش‌شناختی فردگرایی که براساس دستاوردهای مدرنیته بزرگ و درگیر شده‌اند. برای مثال گوشی‌های موبایل شرایطی را ایجاد کرده که افراد در خلوت و تنها فیلم می‌بینند که پیش از این زمان چه در سینما و چه در تلویزیون به صورت جمع می‌دیدند. در بیان آخر باید بگویم امروز برای تدوین این قانون باید به عرف‌ها در میان همان معروف‌ها پرداخته شود.

هنر و صنایع فرهنگی را جدی بگیرید

سید اسدالله طبیب‌زاده، عضو هیات علمی دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی: برخی برای واژه فرهنگ عوامل متفاوتی تعریف می‌کنند که گاهی به ۸ عامل نیز می‌رسد. برای بررسی حجاب و عفاف باید به همه عوامل توجه کرد. آیا امروز معلمی که در مدرسه به کلاس می‌رود، خود به مقوله حجاب اعتقادی دارد؟ همین امر در دانشگاه‌ها نیز وجود دارد. زمانی که مجری‌های این عوامل خود با یک ناباوری وارد مدار می‌شوند و تحیل‌ها به‌گونه‌ای است که از دشمنان می‌آید، نمی‌توان توقع زیادی داشت.

زمانی که باور کردیم که فرهنگ این عوامل را در بر دارد و به هیچ یک از این عوامل توجه نشده است، درنتیجه به صنایع فرهنگی نیز توجه نمی‌شود. امروز جهان بر این محور اداره می‌شود. جهان امروز با تولید محتوا توسط صنایع فرهنگی اداره می‌شود. زمانی که دیزنی تصمیم به فیلمسازی گرفت؛ ناسا (سازمان فضایی آمریکا) سرمایه‌گذار دیزنی شد. عملکرد صنایع فرهنگی مانند سینما، روزنامه و... که بسیار پولساز و فراگیر هستند، تاثیر بسیار بیشتر از خیلی از عوامل دیگر روی انسان‌ها دارند. ۲۵ ارگان فرهنگی در کشور وجود دارد و اگر ۸ عامل معنی فرهنگ را در خود دارند، صنایع فرهنگی آنها کجاست. به گمانم اولین اتفاقی که باید در این زمینه رخ دهد توجه به هنر در صنایع فرهنگی است تا بتواند به صورت زیرساخت در قلب مخاطب قرار گیرد. دشمن از همین مسیر توانسته روی افراد تاثیر بگذارد.

حکمرانان جامعه هنوز در جامعه سنتی سیر می‌کنند

رضا فاضلی، عضو هیات‌علمی دانشگاه آزاد واحد تهران غرب: چرا سوشال کنترل یا نظارت اجتماعی در کشور فعال نمی‌شود. امروز جامعه ایران پست‌مدرن است ولی حکمرانان هنوز در جامعه سنتی سیر می‌کنند. باید بررسی شود امروز چند درصد بزرگ‌ترهای جوانان حجاب را قبول دارند. جامعه سیاسی نباید با این میزان در زندگی افراد دخالت کند و خود را تا این حد تقلیل دهد. امروز نظام اسلامی مشکل دارد و نباید اشتباهات گذشته را دوباره تکرار کرد. نباید زمینه ایجاد اتفاقات گذشته در کشور دوباره ایجاد شود. مگر قبل از انقلاب لایحه حجاب و عفاف بود که زنان خود حجاب را رعایت می‌کردند؟ باید مانند گذشته خانواده فعال شود و جوانان در بستر خانواده با این امر آشنا شوند. مگر پلیس محرم دختر ما است که با او باید برخورد کند و دست او را بگیرد و او را جلب کند. به‌طور کلی من مخالف این لایحه هستم.

ابهامات موجود در لایحه جامعه را دچار تنش می‌کند

شهلا سهرابی، عضو هیات‌علمی دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی: اکثریت نواقص مطرح‌شده در جلسه به‌جا بوده و ابهامات موجود در لایحه بعدها جامعه را دوباره دچار تنش می‌کند. یکی از اشکالات، این است که برای حجاب تعریفی نشده و یکسره سراغ بی‌حجابی رفته است. این لایحه زبان گویایی ندارد و حتی برای حریم خصوصی حدودی مشخص نشده که این خود از ابهامات آن است. نکته دیگری که باید در این خصوص توجه شود، فروش احکام شرعی به‌صورت جریمه در این لایحه است. یکی دیگر از مواردی که در این لایحه با ابهام بیان‌شده؛ فروش لباس نامناسب است. درحالی‌که بسیاری از زنان محجبه از این لباس‌ها در محیط خانه استفاده می‌کنند.

این لایحه از منظر ساختاری و شکل مدیریتی شکل ظاهری ندارد. بخش تبیین در این لایحه بسیار کم است. به‌عقیده من باید این لایحه ۱۸۰ درجه اصلاح و تبیین دوباره شود. در این زمینه باید به حجاب آقایان نیز توجه شود. در مدیریت تئوری تغییر با چهار لایه تغییر در دانش، بینش، رفتار فردی و اجتماعی وجود دارد. خیلی از مواقع این تئوری برعکس اجرا می‌شود که اشکالی ندارد ولی نمی‌توان آن را برای همه موارد استفاده کرد.

برای حل مسائل با این شکل دو راهبرد اساسی وجود دارد؛ یکی از راهبردها اقناع است که در بلندمدت اجرا می‌شود و نیازمند حرکت‌های ظریف فرهنگی است و باید راهکار عملی برای اجرای طرح‌های فرهنگی وجود داشته باشد. به بیان دیگر باید چند روش را به‌طور همزمان دنبال کرد.

صرف نوشتن قانون در مقوله فرهنگ نمی‌توان اقدامی را رواج داد

داوود اندرز، عضو هیات‌علمی دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی: عنوان لایحه با متن آن زیاد هماهنگی ندارد؛ عنوان لایحه به حمایت از عفاف و حجاب تاکید دارد اما آنچه از معنی متن آن مشخص است پرداخت بر جنبه مجازات است. اگر اسم این لایحه را ناقضان حجاب می‌نوشتند شاید بهتر اصل متن لایحه را بیان می‌کرد. به بیان دیگر خیلی مناسب نیست که صرفا به جنبه مجازات در قوانین این چنینی پرداخته شود. باید در ابتدا قانونی نوشته شود و پس از آن تکالیف مردم در آن مشخص شود و دولتمردان به وظایف خود به‌درستی بپردازند. اگر در این شرایط مردم از قوانین تبعیت نکردند مجازات انجام شود. صرفا در مقوله فرهنگ با نوشتن قانون نمی‌توان اقدامی را رواج داد. فرهنگ یک مقوله چندجانبه است و نباید تصور کرد که با تدوین یک قانون، فرهنگ یک جامعه‌ای تغییر می‌کند. همان‌گونه که رضاخان با قانون و اجبار نتوانست چادر و حجاب را از سر بانوان بردارد با تدوین قانون نیز نمی‌توان حجاب را بر سر بانوان آورد. فرهنگ یک امر درونی و اعتقادی است و هدف از این اقدامات تنها رعایت ظواهر نیست. بادی کاری انجام داد تا اگر کسی بالا سر افراد نبود خودشان مسائل اعتقادی را در جامعه رعایت کنند. اگر این کار با زور انجام شود؛ نفاق در جامعه فراگیر می‌شود. افراد برای پیشبرد اهداف خود ظاهری دینی به خود می‌گیرند اما در اصل هیچ اعتقادی به مسائل دینی ندارند. سوالی که باید در اینجا به آن پاسخ داد، این است آیا نباید قانون داشت؟ جواب خیر است. وجود قانون الزامی است اما مجازات اولیه را برای متولیان فرهنگی باید درنظر گرفت. نهادهای فرهنگی باید پاسخ دهند در مدت سال‌های بعد از انقلاب با اختصاص بودجه میلیاردی به‌طور دقیق چه اقدامی درخصوص مسائل فرهنگی انجام داده‌اند. اگر همه این کارها انجام شد و باز هم کسانی باز سرکشی کردند در آنجا باید با آنها برخورد کرد. این لایحه باید لایحه پاسخگو کردن متولیان امور فرهنگی شود. این متولیان باید پاسخ دهند که در این مدت چه کرده‌اند. این نهادها با قصور خود اقداماتی کرده و نکرده‌اند که نتیجه آن شرایط امروز شده است.

درکنار بررسی ریشه‌ها باید راهکارها هم بیان شود

لاله متین، معاون برنامه‌ریزی و هماهنگی معاون رئیس‌جمهور در امور زنان و خانواده: مساله حجاب و مسائل فرهنگی و اجتماعی به‌طور حتم دغدغه همه حاضران در جلسه است. باید در اینجا یادآور شد که متن اصلی این لایحه در قوه قضائیه نوشته شده و سپس به دولت پیشنهاد شده و در مجلس بررسی می‌شود. این مسائل بسیار پیچیده‌ای است که باید درباره آن گفتمان صورت گیرد. زمانی که از مسائل و پیچیده اجتماعی صحبت می‌شود که بروز و ظهور آن بدحجابی بانوان است؛ درکنار بررسی ریشه‌ها باید راهکارهای نیز مشخص بیان شود. تقاضا دارم بعد از این جلسه نقش استادی در کلاس به‌عنوان تبیین‌گر موازین اخلاقی بررسی شود. اینکه امروز باید چه نقشی را در کلاس درس داشته باشد. به‌عبارت دیگر من دانشگاهی چگونه می‌توانم جهت‌گیری درستی درخصوص کنش‌های اجتماعی در کلاس داشته باشم. در این زمینه خلأ بسیاری وجود دارد و به همت همه بزرگواران می‌توان این امر را جبران کرد. مساله عفاف و حجاب قوانین خود را دارد و در شورای انقلاب فرهنگی متولیان متکثری دارد. لایحه‌ای که امروز درباره آن صحبت شد، هنوز تصویب نشده و این یعنی جای بررسی آن لایه گفتمانی است.

این فضا باز است تا با یک نگاه باز و دیدی همه‌جانبه این مساله ساختارمند شود تا موقعیت مساله به‌خوبی تبیین شود. با این نگاه دغدغه‌مند استادهای حاضر در جلسه به‌طور حتم به این مهم دست پیدا خواهد شد.

برخی مسائل درون لایحه با جرم‌انگاری قابل اصلاح نیست

انسیه خزعلی، معاون رئیس‌جمهور در امور زنان و خانواده: من به‌عنوان مشاور امور زنان رئیس جمهور نمی‌توانم درخصوص این لایحه از جانب دولت سخنی بگویم و درنهایت می‌توانم نظرات خودم را در این زمینه بگویم. مباحث مطرح‌شده در لایحه حجاب و عفاف جنبه قضائی و جرم‌انگاری دارد و باید از سوی قوه قضائیه پشتیبانی شود، درنتیجه تغییرات زیادی در آن ایجاد نشده و تغییرات انجام‌شده تنها به‌صورت شکلی بوده است. به بیان دیگر اگر لایحه قرار است از سوی قوه قضائیه باشد، قوه مجریه در آن دخل و تصرفی ندارد. قوه مجریه نیز برنامه‌ها و جلساتی داشته و برنامه‌ها و قوانینی را تعیین کرده بود اما ارجحیت با صبغه قضایی و جرم باید برای قوه قضائیه باشد و آن لایحه به مجلس برود. امید است نقطه نظرات مطرح‌شده بیشتر در مجلس مورد توجه قرار گیرد. شاید نظر دولت بیشتر بر ارائه تک‌ماده بوده که با توجه به آنکه قوانین زیادی در کشور وجود دارد که اگر همان‌ها به‌درستی اجرایی شود؛ نتیجه خوبی حاصل می‌شود.

به عقیده من مساله آموزش یکی از مواردی است که به آن کم پرداخته شده است. آموزش بسیار مهم است و قبل و بعد از حکم باید بیشتر به این بخش پرداخته شود. چه این امر جرم‌انگاری شود یا جرم‌انگاری نشود یا آن را حتی به‌عنوان درمان در نظر گرفته شود؛ همگی نیاز به آموزش دارند. این آموزش همه دستگاه‌ها و بخش‌ها را نیز شامل می‌شود. دستگاه‌های متولی امور فرهنگی جامعه، وظیفه اصلی آموزشی و تربیتی خود را به‌درستی انجام نمی‌دهند و سال‌های گذشته این‌گونه بوده و برگرداندن این دستگاه‌ها و نهادها کاری به حیطه کاری خود یکی از مسائل مهم است.

درخصوص فرهنگ‌سازی باید به نوع فرهنگ‌سازی و کنترل و امر و نهی حساب شده‌تر از آن چیزی باشد که امروز وجود دارد. امروز باید درخصوص خیلی از آیین‌نامه‌ها و عملکردها تجدیدنظر شود. بسیاری از مسائل درون لایحه با جرم‌انگاری قابل اصلاح نیست و باید به‌صورت اساسی از دانشگاه‌ها و مدارس به‌صورت ریشه‌ای حل شود. البته بحث قانونی بودن حجاب نیز مطرح است و نمی‌توان بدون حجاب بود. قانون باید به‌گونه‌ای باشد که تبعات منفی نداشته و بازدارنده باشد. مساله امروز تنها حجاب نیست و خانواده هدف غرب قرار گرفته است. غرب می‌خواهد انسان را بی‌هویت کند و برای همین اساس سیالیت جنسیت انسان را مطرح می‌کند. البته این امر تنها برای کشور ما نیست و برای همه کشورهای جهان در نظر گرفته شده ولی کشورهای شرقی و اسلامی هدف ویژه این امر هستند، لذا باید به تقویت خانواده توجه ویژه کرد و به آن سرعت بخشید.

با همکاری همه دستگاه‌های فرهنگی یک ابررویداد درحال پیگیری است. این اقدام در ۹ گروه و به دست نیروهای مردمی اجرا خواهد شد. موفقیت و مهارت خانواده، مدیریت و تربیت دینی خانواده، زیست عفیفانه، رسانه و خانواده، سفره و تغذیه خانواده، بازی و خانواده، محیط‌زیست و خانواده، فرهنگ و نیاز ناملموس خانواده، جمعیت، سلامت و نشاط خانواده گروه‌های مورد نظری است که در این ابر رویداد به آن توجه شده است.

به‌صورت فطری توجه به خانواده و حجاب وجود دارد و افراد به‌صورت فطری علاقه به رعایت این امور دارند. همه این موارد مسئولیت ما را سنگین می‌کند. باید توجه داشت که این مساله ابلاغی، حکومتی و دستوری نیست و باید از جانب خود مردم به آن توجه شود. همه امور از معاونت زنان طلب می‌شود؛ درحالی که این معاونت هیچ‌گونه قدرت اجرایی ندارد و بودجه بسیار محدودی دارد اما این معاونت می‌تواند برخی اقدامات را به صورت پشتیبانی مانند زیست عفیفانه در خانواده دنبال می‌کند. در این زمینه مربیان آموزش دیده‌اند تا در سطح مدارس به دختران آموزش دهند و البته باید خیلی توجه داشت که گاهی از آن سمت بام نیز نیفتاد.